

Anne Marthe Bouman

Relatieverbreking heeft voor beide betrokkenen vaak nadelige financiële gevolgen. Scheiden (relatieverbreking na ongehuwd samenwonen) is voor zowel mannen als vrouwen nadelig voor de koopkracht, al gaan vrouwen er in het algemeen meer op achteruit dan mannen. Vergeleken met de financiële gevolgen van een echtscheiding (relatieverbreking na een huwelijk) is vooral bij mannen sprake van een verschil. Anders dan na een echtscheiding gaan zij er, gemiddeld genomen, na een scheiding financieel op achteruit. Het verschil in koopkrachtverandering tussen mannen en vrouwen als gevolg van scheiding is dus aanzienlijk kleiner dan dat als gevolg van een echtscheiding. Dit verschil tussen samenwonenden en gehuwden kan echter niet worden toegeschreven aan het samenwonen of gehuwd zijn op zich, maar is voornamelijk het effect van de verschillende kenmerken van deze groepen. Samenwonenden hebben namelijk minder vaak kinderen en hebben vaker een vergelijkbaar inkomen dan gehuwden.

Dit onderzoek is uitgevoerd binnen het 'Strategisch Programma Sociale Dynamiek en Arbeidsmarkt'. Dit programma heeft als hoofddoelstelling het ontwikkelen van nieuwe, samenhangende statistische informatie over arbeidsmarkt-, huishoudens-, inkomens- en vermogensdynamiek. Het programma is gericht op kwaliteitsverbetering en vernieuwing van het reguliere CBS-werkprogramma, in samenwerking met universiteiten en onderzoeksinstituten. Zie voor meer informatie: <http://www.cbs.nl/nl/service/onderzoek/strat-ondz/SDA/index-SDA.htm>.

1. Inleiding

In Nederland vinden jaarlijks ruim 95 duizend relatieverbrekingen plaats van paren die al dan niet gehuwd samenwoonden (Steenhof en Harmsen, 2002). Bij ongeveer twee derde van de relatieverbrekingen gaat het om een scheiding na samenwonen. In dit artikel wordt gesproken over een scheiding als sprake was van ongehuwd samenwonen en van echtscheiding als sprake was van een huwelijk. Naast emotionele en praktische gevolgen heeft een relatieverbreking ook vaak grote financiële gevolgen. Uit onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau naar de inkomens- en koopkrachtveranderingen door echtscheiding bleek voor paren met kind(eren) dat de ouder met inwonende kinderen er in koopkracht fors op achteruitgaat, terwijl de andere ouder slechts een licht verlies in koopkracht ervaart. Een kleine groep bleek echter ook een financiële vooruitgang te ondervinden. Het SCP-onderzoek maakte geen onderscheid tussen mannen en vrouwen en betrof uitsluitend echtscheiding (Pommer et al., 2003). Uit eerder onderzoek van het CBS is gebleken dat vrouwen er gemiddeld genomen na een echtscheiding financieel veel sterker op achteruitgaan dan mannen (Bouman, 2004). Wat de financiële gevolgen van een scheiding voor ongehuwd samenwonenden zijn, is tot nu toe niet onderzocht.

Dit artikel richt zich op de financiële gevolgen die ex-samenwonenden ondervinden in het jaar na een scheiding. Hierbij wordt gekeken naar de verschillen in koopkrachtmutatie tussen mannen en vrouwen als gevolg van de scheiding. Onderscheid wordt gemaakt naar de aanwezigheid van kinderen in het huishouden en de verhouding van het inkomen tussen man en vrouw. Ten slotte worden de financiële gevolgen van een scheiding en een echtscheiding met elkaar vergeleken.

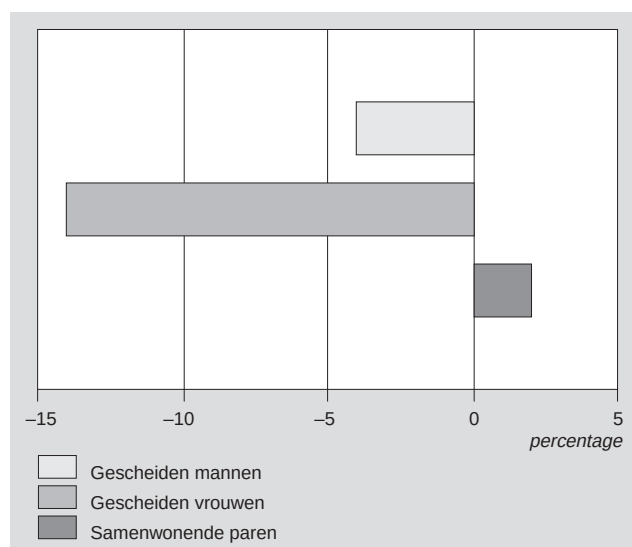
Koopkracht

Inkomens van huishoudens die verschillen in omvang en samenstelling, kunnen aan de hand van het begrip koopkracht met elkaar worden vergeleken. Onder koopkracht wordt het besteedbare huishoudensinkomen verstaan, waarin door middel van standaardisatie rekening wordt gehouden met de kosten die de verschillende huishoudens maken. De koopkracht wordt berekend door het besteedbare huishoudensinkomen te delen door een equivalentiefactor, met het eenpersoonshuishouden als standaard. Een huishouden dat bestaat uit twee meerderjarigen, bijvoorbeeld, heeft 38 procent meer inkomen nodig voor dezelfde koopkracht dan een alleenstaande (Schiepers en Kickken, 1998).

2. Koopkrachtverandering na scheiding

Door een scheiding verandert de huishoudenssituatie van beide partners. Als er geen kinderen zijn, verandert een tweepersonshuishouden in twee éénpersoonshuishoudens. Dit brengt extra kosten met zich mee. Doordat niet meer wordt samengewoond, kunnen de vaste lasten zoals huur en gemeentelijke belastingen niet langer worden gedeeld. Om de financiële gevolgen van het uit elkaar gaan van samenwonenden te meten, wordt de koopkracht (zie kader 'Koopkracht') in het jaar vóór de scheiding vergeleken met die in het jaar na de scheiding. Dit wordt gedaan voor alle mannen en vrouwen die in één van de onderzoeksjaren (periode 1990–1999) zijn gescheiden. In het begrip koopkracht is zowel een kostendeel als een inkomensdeel begrepen. Aangezien de te maken kosten door een scheiding veranderen en de kosten en het inkomen niet langer door de partners kunnen worden gedeeld, zal de koopkracht veranderen. De koopkrachtmutaties zijn vergeleken tussen de seksen en afgezet tegen de mutatie van een referentiegroep, de paren van wie de samenwoonrelatie in het betreffende onderzoeksjaar in stand bleef. In *grafiek 1* is te zien dat vrouwen er na een scheiding 14 procent op achteruit gaan, terwijl mannen 'slechts' een achteruitgang ondervinden van 4 procent. Hierbij is geen rekening gehouden met eventuele betaling van kinderalimentatie. Hierop wordt later teruggekomen.

1. Koopkrachtmutaties* van gescheiden samenwonenden, 1990–1999

* Exclusief kinderalimentatie

Het verschil in koopkrachtmutatie tussen man en vrouw wordt, naast veranderingen in het inkomen op zich, bepaald door twee belangrijke aspecten. Het eerste aspect is de aanwezigheid van kinderen in het huishouden. Hoe meer leden een huishouden telt, hoe lager de koopkracht is bij een gelijkblijvend huishoudensinkomen. Huishoudens met kinderen hebben alleen al door de huishoudensgrootte een gemiddeld lagere koopkracht. Het is daarom van belang om onderscheid te maken naar het wel of niet hebben van kinderen vóór de scheiding en tevens na te gaan bij wie de kinderen na de scheiding wonen. Het tweede belangrijke aspect dat bijdraagt aan de verklaring van de verschillen in koopkrachtmutatie, is de verhouding in inkomen tussen man en vrouw in het jaar vóór de scheiding. Hoe groter dit verschil, hoe groter het verschil in financiële gevolgen voor man en vrouw zal zijn.

2.1 Effect van kinderen op verandering in koopkracht

Het aantal niet-gehuwd samenwonende paren met kinderen is in de afgelopen jaren sterk gestegen. Sinds 1995 is dit aantal meer dan verdubbeld, van 100 duizend naar ongeveer 214 duizend in 2003. Een onderscheid in paren met en zonder kinderen is dus voor de groep samenwonende paren die scheiden zeker niet onbelangrijk. Van de samenwonende personen die uit elkaar gaan had een

kwart kinderen. Of de moeder dan wel de vader na de scheiding verantwoordelijk is voor de dagelijkse verzorging van de kinderen, zal een groot effect hebben op het verschil in koopkracht. Scheidende paren kunnen met betrekking tot het wel of niet hebben van kinderen worden ingedeeld in drie groepen: geen kind in het jaar voor en na scheiding; één of meer minderjarige kinderen in het jaar voor scheiding die in het jaar na de scheiding bij de vrouw wonen; en één of meer minderjarige kinderen in het jaar voor scheiding die na de scheiding bij de man wonen. Met 'kind' wordt een thuiswonend kind bedoeld dat op 31 december van het jaar van scheiding minderjarig is. Personen met uitsluitend meerderjarige kinderen zijn niet in de analyse opgenomen.

In *staat 1* zijn voor de drie groepen de mediane koopkrachtmutaties voor mannen en vrouwen weergegeven. In deze staat is, om een goed beeld te krijgen van de verschillen, ook de gemiddelde koopkracht in het jaar vóór en het jaar na de scheiding opgenomen.

Van alle gescheiden samenwonenden is driekwart kinderloos. Zowel kinderloze mannen als kinderloze vrouwen gaan er in koopkracht op achteruit. Na een scheiding moeten beiden het – relatief hoge – inkomen van de partner missen en zijn de lasten naar verhouding hoger omdat ze niet meer gedeeld worden. Mannen ondervinden een daling in koopkracht van 9 procent en vrouwen van 16 procent. In deze groep verdienen mannen iets meer dan vrouwen, en valt er dus voor vrouwen een groter deel van het gezamenlijke inkomen weg, waardoor ze er sterker op achteruit gaan dan mannen.

Bij de resultaten van mannen en vrouwen met kinderen moet worden opgemerkt dat de verschillen in koopkrachtmutatie tussen de seksen in werkelijkheid vaak kleiner zijn dan hier is berekend. De reden hiervan is dat betaling en ontvangst van kinderalimentatie niet in de berekeningen kon worden betrokken, omdat deze geldstroom niet wordt waargenomen in het Inkomenspanelonderzoek (IPO; zie kader 'Onderzoeksmethode'). Kinderalimentatie is namelijk belastingvrij, zodat informatie hierover niet bekend is aan de belastingdienst, een van de gegevensbronnen van het IPO. Het inkomen van ontvangers wordt hierdoor onderschat en dat van betalers overschat. Stel dat een man kinderalimentatie betaalt aan zijn ex-partner omdat zij de kinderen opvoedt, dan wordt het inkomen van de man overschat en dat van de vrouw onderschat. Het SCP becijfert de overschatting van de negatieve inkomensmutatie

Staat 1
Koopkracht en koopkrachtmutaties naar aanwezigheid minderjarige kinderen, 1990–1999

	Mannen			Vrouwen		
	koopkracht in jaar voor scheiding	koopkracht in jaar na scheiding	koopkrachtmutatie* jaar voor scheiding / jaar na scheiding	koopkracht in jaar voor scheiding	koopkracht in jaar na scheiding	koopkrachtmutatie* jaar voor scheiding / jaar na scheiding
	<i>absoluut (x 1 000)</i>		%	<i>absoluut (x 1 000)</i>		%
Geen kind	18,0	16,2	-9	18,5	15,8	-16
Kind(eren) bij vrouw in jaar na echtscheiding	12,2	14,7	23	13,7	11,6	-14
Kind(eren) bij man in jaar na echtscheiding	14,1	14,3	0	13,8	12,2	-10
Totaal	17,0	16,2	-4	17,3	14,9	-14

* Exclusief kinderalimentatie. De koopkrachtmutatie valt niet af te leiden uit de koopkracht per jaar voor het jaar voor en na echtscheiding omdat de eerste de mediaan is van alle individuele mutaties en de tweede de gemiddelde koopkracht van de totale groep gescheiden personen.

van ontvangers van kinderalimentatie op 5 à 6 procentpunten (Van Praag, Pommer en Vrooman, 1997). Een eigen, op macroniveau uitgevoerde raming komt neer op een overschatting van de negatieve koopkrachtmutatie voor vrouwen van 7 procentpunten en een overschatting van de positieve koopkrachtmutatie voor mannen van 9 procentpunten (zie bijlage 'Kinderalimentatie'). Hoewel het geïmprementeerde verschil in koopkracht na scheiding tussen mannen en vrouwen in werkelijkheid dus zeer waarschijnlijk kleiner zal zijn, zal het door de kinderalimentatie niet worden opgeheven. Veel huishoudens met samenwonende paren bestaan bovendien uit samengestelde gezinnen met kinderen uit een vorige relatie. Hierdoor speelt kinderalimentatie niet bij alle scheidende paren met kinderen een rol.

Zijn er kinderen aanwezig, dan wonen zij in het jaar na de scheiding in 80 procent van de gevallen bij de moeder. Blijven de kinderen na de scheiding bij de vrouw wonen, dan gaan mannen er op vooruit in koopkracht, terwijl de vrouw een koopkrachtdaling ondervindt. De man gaat er sterk op vooruit (23 procent) omdat hij zijn inkomen na het uit elkaar gaan niet meer hoeft te delen met zijn ex-partner en kind(eren). De groep vrouwen van wie de kinderen na de scheiding bij hen blijven wonen, gaat er 14 procent in koopkracht op achteruit. Dit is het geval omdat deze vrouwen de lasten nu niet meer kunnen delen en omdat het inkomen van de man wegvalt.

In de groep waar de kinderen bij de man gaan wonen, blijft de man op eenzelfde koopkrachtniveau. Hij hoeft zijn inkomen nu met minder personen te delen, maar moet wel alle lasten alleen dragen. De vrouwen in deze groep ondervinden een kleinere achteruitgang dan vrouwen in de andere groepen, namelijk 10 procent. Deze vrouwen verdienen verhoudingsgewijs, ten opzichte van hun man, ook iets meer. Hierdoor valt een relatief kleiner inkomen na de scheiding weg.

Vrouwen zonder kind hebben een beduidend hogere koopkracht dan vrouwen met kinderen. Deze vrouwen ondervinden weliswaar de grootste achteruitgang, maar hebben na de scheiding desondanks nog een hogere koopkracht dan vrouwen met kinderen. De koopkracht in het jaar voor scheiding van de andere twee groepen vrouwen met kinderen is lager dan die van de groep vrouwen zonder kinderen.

Evenals het geval is bij vrouwen, is de koopkracht van mannen zonder kinderen in het jaar voor de scheiding hoger dan de koopkracht van mannen in de andere groepen. Deze mannen zonder kinderen ondervinden een achteruitgang in koopkracht, in tegenstelling tot de mannen in de

andere groepen die een vooruitgang of geen verandering in koopkracht ondervinden. Dit komt doordat voor deze mannen een relatief hoog inkomen, dat van de vrouw, na de scheiding wegvalt. Mannen die na de scheiding de opvoeding op zich nemen gaan er minder op vooruit dan mannen van wie de kinderen bij de vrouw gaan wonen. De man hoeft nu weliswaar zijn inkomen niet meer te delen met de vrouw, maar nog wel met zijn kinderen.

Ondanks de grote achteruitgang in koopkracht na de scheiding voor paren zonder kinderen is deze groep na de scheiding dus nog steeds het beste af. Mannen en vrouwen zijn financieel het beste af als hun kinderen na de scheiding bij hun ex-partner gaan wonen. Naast het feit dat ze hun inkomen niet meer hoeven te delen met de kinderen en de ex-partner, is het ook mogelijk dat deze groep na de scheiding meer gaat werken.

2.2 Verhouding inkomen man/vrouw

Omdat de koopkracht naast de te maken kosten wordt bepaald door de inkomsten, zal ook de verhouding in inkomen tussen de partners verschillen in koopkrachtveranderingen tussen mannen en vrouwen veroorzaken. Om een beter beeld te krijgen van de koopkrachtveranderingen als gevolg van een scheiding, is daarom tevens gekeken naar de inkomensverhouding tussen mannen en vrouwen in het jaar vóór de scheiding. Met inkomen wordt hier het persoonlijk besteedbare inkomen bedoeld. Voor dit onderzoek zijn drie categorieën onderscheiden: beide partners droegen tussen de 40 en 60 procent bij aan het gezamenlijke inkomen (inkomen van de partners bij elkaar opgeteld); de man droeg meer dan 60 procent bij; en de vrouw droeg meer dan 60 procent bij. Bij samenwonenden is de groep met een overeenkomstig inkomen het grootst (42 procent). In 40 procent van de gevallen verdient de man meer dan de vrouw en bij een kleiner deel van de samenwonenden (18 procent) verdient de vrouw meer dan de man.

In *staat 2* zijn de gemiddelde koopkracht en de koopkrachtmutaties voor de gehele onderzoeksperiode weergegeven voor elke groep.

Mannen die in het jaar vóór de scheiding een vrijwel even groot inkomen hadden als hun partner, ondervonden een afname in koopkracht (–15 procent). Voor vrouwen die een vrijwel even groot inkomen hadden als hun partner bedroeg de achteruitgang 20 procent. De achteruitgang bij mannen en vrouwen met een ongeveer gelijk inkomen is te wijten aan het feit dat na de scheiding een hoog inkomen,

Staat 2
Koopkracht en koopkrachtmutaties naar inkomensverhouding, 1990–1999

	Mannen			Vrouwen		
	koopkracht in jaar voor scheiding	koopkracht in jaar na scheiding	koopkrachtmutatie* jaar voor scheiding / jaar na scheiding	koopkracht in jaar voor scheiding	koopkracht in jaar na scheiding	koopkrachtmutatie* jaar voor scheiding / jaar na scheiding
	<i>absoluut (x 1 000)</i>		%	<i>absoluut (x 1 000)</i>		%
Gelijk	19,1	16,2	–15	19,3	16,0	–20
Man verdient meer dan vrouw	16,9	17,9	6	16,8	12,9	–20
Man verdient minder dan vrouw	13,5	11,0	–14	14,2	15,5	6
Totaal	17,0	16,2	–4	17,3	14,9	–14

* Zie noot staat 1.

dat van de partner, wegvalt en dat ze de lasten niet meer kunnen delen. Vrouwen gaan er in koopkracht meer op achteruit omdat zij, als er kinderen zijn, na de scheiding over het algemeen met de zorg voor de kinderen worden belast.

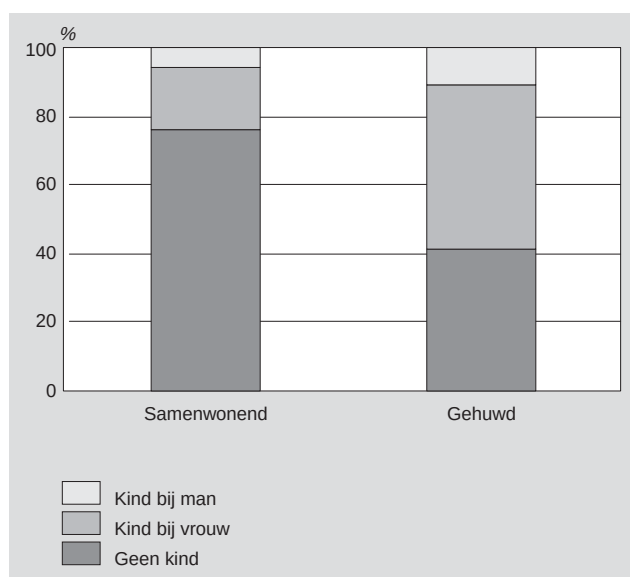
Man en vrouw ondervinden beiden een toename in koopkracht van 6 procent als zij degene zijn die meer verdient dan de partner. Ze hoeven na scheiding hun inkomen immers niet meer te delen met hun partner. Brengt de partner echter het grootste deel van het inkomen binnen, dan gaan zowel mannen als vrouwen er in koopkracht op achteruit. Deze achteruitgang bedraagt respectievelijk 14 en 20 procent.

Mannen die minder verdienen dan hun vrouw gaan er minder op achteruit dan de vrouwen die minder verdienen dan hun man. Dit komt doordat deze mannen na de scheiding op bijstandsniveau uitkomen en dus geen nog grotere daling in koopkracht kunnen ondervinden.

3. Vergelijking financiële gevolgen van scheiding en echtscheiding

Het valt te verwachten dat de financiële gevolgen van een relatieverbreking voor ongehuwde samenwoners kleiner zijn dan voor gehuwden. Dit geldt in het bijzonder voor vrouwen. Samenwonende vrouwen zijn financieel minder afhankelijk van hun partner dan gehuwde vrouwen (Manting en Loeve, 2004). De samenwonenden delen de kosten zolang ze bij elkaar zijn, maar hebben bij het uit elkaar gaan, in tegenstelling tot de gehuwden, minder vaak een financiële verplichting ten opzichte van elkaar. Nieuwe wetgeving maakt het mogelijk dat ook samenwonenden op relatief eenvoudige wijze hun financiële situatie regelen. In een samenlevingscontract kan worden vastgelegd wat er moet gebeuren bij een scheiding, bijvoorbeeld of er partneralimentatie moet worden betaald. In 2003 had ruim de helft van de samenwonenden een samenlevingscontract (De Graaf, 2004). De financiële gevolgen van een scheiding zullen door deze nieuwe wetgeving een minder groot verschil tussen samenwonenden en gehuwden laten zien dan in het verleden het geval zal zijn geweest.

2. Aanwezigheid kinderen na (echt)scheiding

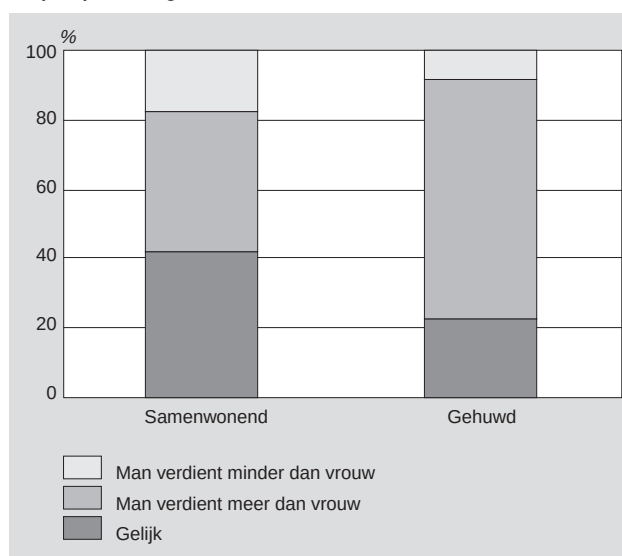

Zowel de aanwezigheid van kinderen als het inkomensverschil tussen mannen en vrouwen verschilt tussen gehuwden en samenwonenden. *Grafiek 2* laat zien dat personen die gescheiden zijn na te hebben samengewoond minder vaak kinderen hebben dan personen die gescheiden zijn na een huwelijk. Samenwonenden hebben in bijna een kwart van de gevallen kinderen en gehuwden in bijna 60 procent van de gevallen. Zijn er wel kinderen, dan gaan deze bij beide groepen in ongeveer 80 procent van de gevallen na de scheiding bij de moeder wonen.

In *grafiek 3* is voor samenwonenden en gehuwden de verdeling van de inkomensverhoudingen tussen man en vrouw weergegeven.

Samenwonenden hebben vaker een overeenkomstig inkomen dan gehuwden. In ruim 40 procent van de gevallen is het inkomen van samenwonende mannen en vrouwen min of meer gelijk. Bij gehuwden is dit het geval bij iets minder dan een kwart van de echtparen. Gehuwde mannen verdienen in de meeste gevallen meer dan hun vrouw; dit geldt voor zeven op de tien echtparen. In de groep samenwonenden is dit aandeel lager. In vier op de tien samenwonende paren verdient de man meer dan zijn vriendin. Bij de groep samenwonenden dragen de partners over het algemeen dus in gelijkere mate bij aan het huishoudensinkomen.

3. Verdeling verhouding inkomen man/vrouw in jaar voor (echt)scheiding

Scheiding (na samenwonen) heeft voor zowel mannen als vrouwen een negatief effect op de koopkracht. Eerder onderzoek naar het effect van echtscheiding op de koopkracht liet zien dat echtscheiding voor mannen een positief effect heeft op de koopkracht en voor vrouwen een negatief effect (Bouman, 2004). De verschillen tussen mannen en vrouwen in koopkrachtmutaties na relatieverbreking zijn voor samenwonenden aanzienlijk kleiner dan voor gehuwden. In *staat 3* zijn deze resultaten nogmaals samengevat. In deze staat zijn de gemiddelde koopkracht, voor het jaar en na het jaar van (echt)scheiding, en de koopkrachtmutaties weergegeven voor mannen en vrouwen, voor zowel de groep samenwonenden als de groep gehuwden. Staat 3 laat zien dat het verschil in koopkrachtmutatie tussen mannen en vrouwen als gevolg van een scheiding be-

Staat 3
Koopkracht en koopkrachtmutatie voor de groep samenwonenden en de groep getrouwen, 1990–1999

	Mannen			Vrouwen		
	koopkracht in jaar voor scheiding	koopkracht in jaar na scheiding	koopkrachtmutatie* jaar voor scheiding / jaar na scheiding	koopkracht in jaar voor scheiding	koopkracht in jaar na scheiding	koopkrachtmutatie* jaar voor scheiding / jaar na scheiding
	<i>absoluut (x 1 000)</i>		%	<i>absoluut (x 1 000)</i>		%
Samenwonenden	17,0	16,2	–4	17,3	14,9	–14
Gehuwden	16,3	17,7	7	16,6	12,4	–23

* Zie noot staat 1.

duidend kleiner is dan het verschil als gevolg van een echtscheiding. Mannen ondervinden na de scheiding een achteruitgang in koopkracht van 4 procent. Mannen die gehuwd waren gaan er na echtscheiding daarentegen 7 procent in koopkracht op vooruit. Vrouwen die samenwoonden gaan er minder op achteruit dan vrouwen die gehuwd waren. Samenwonende vrouwen verliezen door de scheiding 14 procent aan koopkracht; voor vrouwen die gehuwd waren is dit 23 procent.

Het effect van scheiding op koopkracht is voor de totale groep gehuwde mannen positiever dan voor de totale groep samenwonende mannen. Dit komt doordat gehuwde mannen vaker kinderen hebben dan samenwonende mannen (grafiek 2). Na de scheiding hoeven de mannen die gehuwd waren hun inkomen niet meer volledig met vrouw en kind(eren) te delen, terwijl mannen die samenwoonden hun inkomen alleen niet meer met hun ex-partner hoeven te delen. Bovendien heeft de vrouw in de groep samenwonenden gemiddeld een hoger inkomen. Hierdoor valt door de scheiding voor samenwonende mannen een groter deel van het totale huishoudensinkomen weg dan voor mannen die gehuwd waren. Voor vrouwen is het effect van scheiding op de koopkracht echter minder negatief dan het effect van een echtscheiding. Dit hangt samen met het feit dat samenwonende vrouwen wat betreft hun inkomen minder afhankelijk zijn van hun ex-partner.

Het is de vraag of de verschillen in koopkrachtverandering na relatieverbreking tussen gehuwden en samenwonenden veroorzaakt worden door de verschillende samenstelling van de twee groepen of door de relatieverbreking op zich. Om deze vraag te beantwoorden zijn gehuwden en samenwonenden met eenzelfde inkomensverhouding en met of zonder kinderen met elkaar vergeleken.

Geconcludeerd kan worden dat het verschil tussen mannen en vrouwen in koopkrachtmutatie veel kleiner is voor de samenwonenden dan voor de gehuwden, omdat het verschil tussen mannen en vrouwen wat inkomen betreft ook kleiner is bij de samenwonenden. Samenwonende mannen en vrouwen hebben vaker een overeenkomstig inkomen dan gehuwde mannen en vrouwen. Daarnaast zijn er minder vaak kinderen en dus ook minder vaak kinderen die na scheiding bij de moeder gaan wonen. Hierdoor bevinden mannen en vrouwen die samenwoonden zich na de scheiding vaker in huishoudens van dezelfde omvang. De verschillen in koopkrachtverandering tussen de samenwonenden en gehuwden vallen over het algemeen weg als gecorrigeerd wordt voor de samenstelling van de groepen. Alleen bij de groep vrouwen die minder verdienen dan hun man en bij de groep die kinderloos is of na de scheiding zelf de opvoeding van de kinderen op zich

neemt, is nog een verschil zichtbaar tussen de vrouwen die samenwoonden en de vrouwen die gehuwd waren. In deze twee groepen gingen vrouwen die samenwoonden er minder in koopkracht op achteruit dan vrouwen die gehuwd waren. Dit wordt verklaard door het feit dat de vrouwen die samenwoonden vaker binnen een jaar een nieuwe partner hebben dan vrouwen die gehuwd waren. De daling in koopkracht als gevolg van de scheiding wordt deels teniet gedaan door een toename in koopkracht die kan worden toegeschreven aan de nieuwe partner.

4. Conclusie

Scheiden na te hebben samengewoond is nadelig voor de koopkracht, voor zowel mannen als vrouwen. Is de koopkracht in het jaar voor de scheiding hoog, wat het geval is bij mannen en vrouwen zonder kinderen, dan daalt de koopkracht na de scheiding. Dit komt doordat de lasten niet meer gedeeld kunnen worden en het hoge inkomen van de partner wegvalt. Ondanks de grote achteruitgang in koopkracht na scheiding voor paren zonder kinderen is deze groep na scheiding nog steeds het beste af. Mannen en vrouwen zijn het beste af als hun kinderen na het uit elkaar gaan bij de ex-partner gaan wonen. Naast het feit dat ze hun inkomen niet meer hoeven te delen met de kinderen en de ex-partner, is het ook mogelijk dat ze na de scheiding meer gaan werken. Verder blijkt dat personen met een inkomen dat min of meer gelijk was aan dat van de partner en personen met een partner die het merendeel van het inkomen verdiende, een achteruitgang in koopkracht ondervinden. Verdient iemand vóór de scheiding meer dan zijn of haar ex-partner, dan ondervindt hij of zij na de scheiding een toename in de koopkracht.

De resultaten van het onderzoek naar de financiële gevolgen van de relatieverbreking na samenwonen laten eenzelfde beeld zien als de resultaten van het vorige onderzoek naar de financiële gevolgen van echtscheiding. De koopkrachtveranderingen na scheiding verschillen voor zowel mannen als vrouwen echter minder sterk dan die na een echtscheiding.

Het verschil in koopkrachtverandering tussen samenwonenden en gehuwden is niet het effect van het samenwonen of gehuwd zijn en scheiden op zich, maar van de verschillende kenmerken van deze groepen. Samenwonenden hebben minder vaak kinderen en hebben vaker een overeenkomstig inkomen dan gehuwden. Hierdoor verschilt het effect van scheiding op koopkracht tussen samenwonende mannen en vrouwen minder dan dat tussen gehuwde mannen en vrouwen.

Onderzoeksmethode

Demografische transitie in de individuele levensloop worden waargenomen aan de hand van bepaalde kenmerken in opeenvolgende jaren. Deze transitie worden gemeten met behulp van gegevens die de situatie laten zien op 31 december van een bepaald jaar ten opzichte van het voorgaande jaar. De ene persoon kan op dit meetmoment echter al elf maanden gescheiden zijn, terwijl dit voor een ander nog maar één maand het geval is. Het gevolg van een scheiding hoeft dus nog niet altijd zijn weerslag te hebben op de waarnemingen. Aangezien de meeteenheid van de variabele die de koopkracht weergeeft in de onderzoeksbestanden de periode van één kalenderjaar betreft, zijn telkens de gegevens voor drie opeenvolgende jaren beschouwd: het jaar voorafgaand aan de gebeurtenis (t-1), het jaar van de gebeurtenis (t) en het jaar volgend op de gebeurtenis (t+1). Om de verandering in koopkracht na te gaan die het gevolg is van de transitie 'scheiding', wordt de situatie van t-1 vergeleken met de situatie in jaar t+1. Door deze ruimere tijdsspanne kan het echter wel zo zijn dat een bepaalde gebeurtenis die binnen een jaar gevolgd wordt door een andere gebeurtenis buiten beschouwing blijft. Omdat er gegevens beschikbaar zijn voor 1989 tot 2000, kunnen de kenmerken van een transitie in het jaar ervoor én het jaar erna worden bestudeerd voor de periode 1990–1999.

De gebeurtenis 'scheiden' wordt gemeten als de overgang van 'niet-gehuwd paar' in jaar vóór het uit elkaar gaan naar 'geen paar' in het jaar waarin de relatieverbreking plaatsvindt. Iemand behoort tot een paar als hij of zij op één adres woont met een ander; voor deze beide personen geldt dat ze ouder zijn dan 17 jaar, er een leeftijdsverschil is van niet meer dan tien jaar en er sprake is van inkomensafhankelijkheid. In de analyse zijn alle personen meegenomen die ten minste één keer deze transitie hebben meegemaakt. In totaal hebben in dit gegevensbestand 7783 personen in de periode 1990–1999 een scheiding meegemaakt. In dit onderzoek worden gescheiden mannen vergeleken met gescheiden vrouwen, waarbij de paren van gelijk geslacht niet afzonderlijk worden weergegeven.

De gebeurtenis 'echtscheiden' wordt gemeten als de overgang van burgerlijke staat 'gehuwd' en 'paar' in het jaar vóór echtscheiding naar 'geen paar' in het jaar van echtscheiding. In totaal zijn, in dit gegevensbestand, 4 817 personen in de periode 1990–1999 na een huwelijk gescheiden. Deze personen vormen geen paar meer en leven niet langer samen. Het kan echter voorkomen dat ze op papier nog gehuwd zijn omdat de echtscheidingsprocedure nog niet is voltooid. Het tijdstip van echtscheiding ligt vaak later dan het tijdstip van uit elkaar gaan. Voor de analyse zijn deze personen wel meegenomen als gescheiden, omdat ze niet meer samenleven met hun ex-partner.

Wordt gekeken naar de aanwezigheid van kinderen, dan wordt verondersteld dat kinderen die na de scheiding niet bij de vader wonen bij de moeder wonen, vice versa. Een kleine groep minderjarige kinderen, de 16- en 17-jarigen, kan echter ook uit huis zijn gegaan.

Voor dit onderzoek naar koopkrachtmutaties als gevolg van echtscheiding wordt gebruik gemaakt van het Inkomenspanelonderzoek (IPO). Dit onderzoek geeft informatie over het inkomen van 75 duizend huishoudens in de periode 1989–2000. Voor alle jaren zijn gegevens over dezelfde personen beschikbaar. Voor elke steekproefpersoon zijn de gegevens over alle personen die woonachtig zijn op hetzelfde adres toegevoegd. Hierdoor omvat het bestand in totaal ongeveer 210 duizend personen. De onderzoeksgegevens zijn afkomstig van administraties van de belastingdienst en van de registraties van de studiefinanciering en de individuele huursubsidie. De kenmerken van personen worden gemeten op 31 december van het jaar. Voor een uitgebreide beschrijving zie CBS, 1997.

Het inkomen is gecorrigeerd voor inflatie volgens cijfers van het CBS. Deze correctie is uitgevoerd met behulp van de consumentenprijsindex zoals gepubliceerd in *CBS-Statline*. Het laatste jaar is hierbij op 100 gesteld. Zoals gebruikelijk in CBS-berekeningen, wordt bij de meting van koopkrachtmutaties de benedengrens van het inkomen vastgesteld als de helft van het minimum-inkomen. De koopkrachtmutaties worden door het CBS weergegeven in de vorm van de mediane koopkrachtverandering, de mediaan van alle individuele koopkrachtmutaties. Deze mediaan is nauwelijks gevoelig voor extreem hoge en lage waarden.

Bijlage

Kinderalimentatie

In het Inkomenspanelonderzoek (IPO) ontbreken gegevens over kinderalimentatie. Deze bijlage geeft een korte beschrijving van de wijze waarop kinderalimentatie wordt berekend en raamt op macroniveau de vertekening in koopkrachtmutatie als gevolg van het ontbreken van kinderalimentatie. Deze raming betreft de totale groep mannen en vrouwen, zonder verdere uitsplitsing naar, bijvoorbeeld, leeftijd van de kinderen.

Is er in een huishouden sprake van kinderen, dan gaat het vaak om twee kinderen (43 procent van de gevallen). De meeste gezinnen bestaan uit twee kinderen, van wie er één jonger is dan 5 jaar en één tussen 5 en 12 jaar, dan wel om twee kinderen tussen 5 en 12 jaar.

Bij het berekenen van kinderalimentatie wordt gekeken naar het bedrag dat een alimentatieplichtige kan betalen en het bedrag dat een alimentatiegerechtigde nodig heeft. Voor de berekening van de kosten van kinderen is het gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen van belang. Uit het IPO bleek het gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen in het jaar vóór de echtscheiding bij twee kinderen bijna 27 duizend euro per jaar (ruim 2 duizend euro per maand) te zijn.

Een rechter bepaalt aan de hand van zogenaamde Tremanormen de hoogte van kinderalimentatie. Deze normen worden ieder jaar aangepast en gepubliceerd in het tijdschrift voor de rechterlijke macht, *Trema*. De Tremanormen houden rekening met de leeftijd van de kinderen.

Bij een gemiddeld huishouden met twee kinderen gelden voor de kinderen 9 of 6 tremapunten (afhankelijk van de leeftijden van de kinderen). Bij een gemiddeld huishoudinkomen per maand van 2230 euro kosten de kinderen samen ongeveer 500 euro per maand.

Na de echtscheiding moet de ouder samen met de ex-partner dus gemiddeld 500 euro betalen voor de kinderen. Dit bedrag wordt naar rato van inkomen verdeeld over man en vrouw. In het geval er twee kinderen zijn, verdient de man, gemiddeld genomen, driekwart van het huishoudinkomen. De man moet in dat geval dus 375 euro betalen en de vrouw 125 euro.

Kinderen gaan in 80 procent van de gevallen na een echtscheiding bij de moeder wonen. Vaak heeft de vader een omgangsregeling en maakt hij, als de kinderen bij hem zijn, ook kosten. Deze kosten kan hij aftrekken van het berekende alimentatiebedrag. Bovenstaande berekening geeft aan wie wat moet bijdragen in de kosten van de kinderen, maar geeft niet aan wie welke uitgaven doet voor de kinderen.

Bovendien is het zo dat een man na aftrek van alle lasten ten minste 40 procent van zijn inkomen over moet houden voor eigen besteding. Zou hij al zijn inkomen kwijt zijn aan alimentatie, dan zou de man in de bijstand terecht kunnen komen. Om werken aantrekkelijk te houden en om te voorkomen dat beide ouders in de bijstand terechtkomen, wordt meestal niet het volledige inkomen van de meerverdienende ouder meegenomen in de berekening, maar slechts 60 procent ervan.

Uit een onderzoek van Wang en Steenbrink (2000) bleek dat bij een vijfde tot een derde van de in 1993 tot en met 1999 afgedane scheidingsprocedures kinderalimentatie is toegewezen. Bij twee kinderen lag de kinderalimentatie het vaakst tussen 200 en 300 euro (Wang en Steenbrink, 2002).

Koopkrachteffect van kinderalimentatie

In een gemiddeld huishouden met kinderen en een gescheiden ouder bevinden zich twee kinderen en verdient de man circa driekwart van het huishoudinkomen. Voor dit rekenvoorbeeld zal dit gemiddelde huishouden als uitgangspunt worden genomen. In ruim de helft van de echtscheidingszaken (59 procent) spelen kinderen een rol. In lang niet alle gevallen wordt echter kinderalimentatie toegewezen. Kinderalimentatie blijkt slechts bij een vijfde tot een derde van de scheidingszaken te worden toegewezen. Over de onderzoeksjaren heen wordt in ongeveer een kwart van de gevallen kinderalimentatie toegewezen. Dit komt neer op toewijzing van kinderalimentatie bij ongeveer 42 procent ($25 \cdot 100 / 59$) van de gevallen met kinderen. Voor deze 42 procent van de gevallen waarbij kinderalimentatie toegewezen wordt, wordt het vaakst een bedrag tussen de 200 en 300 euro toegewezen. In dit voorbeeld wordt uitgegaan van 250 euro in 42 procent van de echtscheidingszaken met kinderen. Dit is gemiddeld 105 euro per echtscheidingszaak waarbij kinderen een rol spelen, ofwel 1260 euro per jaar.

Staat 4
Inkomen en koopkracht inclusief en exclusief kinderalimentatie, bij 2 kinderen

	Mannen				Vrouwen			
	besteedbaar inkomen exclusief	besteedbaar inkomen inclusief	koopkracht exclusief	koopkracht inclusief	besteedbaar inkomen exclusief	besteedbaar inkomen inclusief	koopkracht exclusief	koopkracht inclusief
<i>absoluut (x 1 000)</i>								
Jaar voor echtscheiding	18,9	18,9	13,6	13,6	6,7	6,7	13,6	13,6
Jaar na echtscheiding	18,2	17,0	18,2	17,0	13,0	14,3	8,6	9,4

Staat 5
Koopkrachtmutaties inclusief en exclusief kinderalimentatie, bij 2 kinderen

	Koopkrachtmutatie exclusief	Koopkrachtmutatie inclusief
%		
Mannen	34	25
Vrouwen	-37	-30

Staat 6
Koopkrachtmutaties inclusief en exclusief kinderalimentatie, bij 1 en 3 kind(eren)

	1 kind		3 kinderen	
	exclusief	inclusief	exclusief	inclusief
%				
Mannen	21	17	56	39
Vrouwen	-43	-39	-44	-35

In staat 4 zijn voor de onderzoeksjaren 1989–2000 het gemiddeld besteedbaar inkomen en de koopkracht, exclusief en inclusief kinderalimentatie, weergegeven voor mannen en vrouwen in het jaar voor en het jaar na echtscheiding. In staat 5 zijn de koopkrachtmutaties, exclusief en inclusief kinderalimentatie, weergegeven voor de gemiddelde groep met twee kinderen. In staat 6 zijn vervolgens kort de resultaten weergegeven voor de groep met één kind en de groep met drie of meer kinderen.

Het ontbreken van kinderalimentatie betekent voor de gemiddelde groep met twee kinderen een overschatting van de negatieve koopkrachtmutatie voor vrouwen met 7 procentpunten en een overschatting van de positieve koopkrachtmutatie voor mannen met 9 procentpunten. Voor de overige groepen met één en met drie of meer kind(eren) bedraagt de overschatting van de achteruitgang van vrouwen respectievelijk 4 en 9 procentpunten en de overschatting van de vooruitgang van mannen respectievelijk 4 en 17 procentpunten. Hierbij blijven de verschillen tussen mannen en vrouwen wat betreft koopkrachtmutatie als gevolg van een echtscheiding bestaan.

Bij een groot deel van de (echt)scheidingen wordt geen kinderalimentatie toegewezen en is er dus ook geen sprake van vertekening als gevolg van het ontbreken van kinderalimentatie. Bij het andere, kleinere deel waar wel kinderalimentatie wordt toegewezen, zal de raming van de vertekening dus groter zijn dan hier berekend.

Bij samenwonenden is minder vaak – in ongeveer een kwart van de gevallen – sprake van kinderen en is het inkomensverschil tussen de ouders minder groot. Het ontbreken van kinderalimentatie zal voor samenwonenden dus een kleiner effect op de koopkrachtmutaties hebben dan voor gehuwden.

Literatuur

Bouman, A.M., 2004, Financiële gevolgen van echtscheiding voor man en vrouw. *Bevolkingstrends* 52(2), blz. 19–23. CBS, Voorburg/Heerlen.

CBS, 1997, Sociale zekerheid. In: *Sociaal-Economische Maandstatistiek* 14(2), blz. 48–53. CBS, Voorburg/Heerlen.

Graaf, A. de, 2004, Helpt samenwoners heeft samenlevingscontract. *CBS-webmagazine*, 22 maart 2004. www.cbs.nl.

Manting D. en J.A. Loeve, 2004, Economic circumstances and union dissolution of couples in the 1990s in the Netherlands. CBS, Voorburg/Heerlen.

Pommer, E.J., J. van Leeuwen en M. Ras, 2003, Inkomen verdeeld. *Trends in ongelijkheid, herverdeling en dynamiek*. SCP, Den Haag.

Praag, C.S. van, E.J. Pommer J.C. Vrooman, 1997, Inkomens. In: *Praag, C.S. van, en M. Niphuis-Nell (red.)*, *Het Gezinsrapport; een verkennende studie naar het gezin in een veranderende samenleving*. SCP, Rijswijk.

Schiepers, J.M.P. en J.M.H. Kickken, 1998, Equivalentiefactoren 1990-1995. CBS, Voorburg/Heerlen.

Steenhof, L. en C. Harmsen, 2002, Ex-samenwoners. *Maandstatistiek van de Bevolking* 50(3), blz. 17–20. CBS, Voorburg/Heerlen.

Wang, C. en N. Steenbrink, 2000, Echtscheidingsprocedures 1999. CBS, Voorburg/Heerlen.

Wang, C. en N. Steenbrink, 2002, Meer scheidingsprocedures. *CBS-webmagazine*, 7 oktober 2002. www.cbs.nl.